

**МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДО АНАЛІЗУ ПОКАЗНИКІВ
РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Ключові слова: *рентабельність, прибуток, фінансові коефіцієнти, мультиплікативні моделі, мультиплікативні фактори, факторний аналіз, власний капітал, фінансовий леверидж.*

Рентабельність виступає одним з найважливіших основних показників роботи підприємства, який характеризує кінцевий результат роботи підприємства. Показники рентабельності більш повно, чим прибуток, відображають остаточні результати господарської діяльності підприємства. Вони характеризують ефективність роботи підприємства. У цілому, прибутковість різних напрямів діяльності, окупність витрат і так далі. Величина показників рентабельності показує співвідношення ефекту з наявними або використаними ресурсами. Показники рентабельності зазвичай використовуються для оцінки діяльності підприємства та як інструмент в інвестиційній політиці та ціноутворенні. Все це говорить про актуальність проблематики дослідження.

Рентабельність – це ступінь дохідності, вигідності, прибутковості бізнесу. Її вимірюють за допомогою цілої системи відносних показників, що характеризують ефективність роботи підприємства у цілому, прибутковість різних напрямків діяльності (виробничої, комерційної, інвестиційної тощо), вигідність виробництва продукції і послуг окремих видів.

Питаннями оцінки ефективності діяльності підприємства за допомогою показників рентабельності займалися відомі вчені-теоретики та практики з економіки підприємства, а саме: Бланк І.О., Бутинець А.Д., Савицька Г.В., Сайфулін Р.С., Шеремет Ф.Ф. та інші.

Метою роботи є дослідження категорії «рентабельність» підприємства, розгляд методичного інструментарію розрахунку показників рентабельності та апробація результатів аналізу рентабельності на підприємстві ТОВ «Одеський завод металоконструкцій» щодо підвищення ефективності його діяльності.

Показники рентабельності, як одні з основних показників ефективності фінансової діяльності, дозволяють сукупно відобразити «якість» фінансового стану організації й перспективи його розвитку. При визначенні зміни показника рентабельності у часі важливо звертати увагу не тільки на динаміку, але й на «якість» показників рентабельності, правильність угруповання показників рентабельності по укрупнених групах - для виявлення тенденції до зміни не окремих розрізнених показників, а її вплив на групу показників у цілому.

Співвідношення прибутку з авансованою вартістю або поточними витратами виражає рентабельність. У найбільш широкому понятті рентабельність означає прибутковість:

- виробництва й реалізації окремих видів і всієї сукупності продукції (робіт, послуг);
- підприємств, організацій як суб'єктів господарської діяльності;

- галузей економіки.

Резюмуючи все вищесказане, рентабельність можна визначити як показник ефективності підприємства, що виражає відносну величину прибутку, що й характеризує ступінь віддачі засобів, використовуваних у виробництві.

Роль і значення показника рентабельності полягають у наступному:

- цей показник є одним з основних критеріїв оцінки ефективності роботи підприємства;
- підвищення рентабельності характеризує мета підприємства будь-якої галузі в ринковій економіці;
- рентабельність - результативний, якісний показник діяльності підприємства;
- підвищення рентабельності сприяє підвищенню фінансової стійкості підприємства;
- збільшення рентабельності забезпечує перемогу підприємства в конкурентній боротьбі й сприяє виживанню підприємства в ринковій економіці;
- рентабельність має важливе значення для власників (акціонерів і засновників), тому що при її збільшенні зростає інтерес до даного підприємства, росте ціна акції;
- кредиторів і позичальників коштів рівень рентабельності цікавить із погляду реальності одержання відсотків по зобов'язаннях, зниження ризику неповернення позикових засобів, платоспроможності підприємства;
- динаміка рентабельності підприємства вивчається податковими службами, фондовими біржами, міністерствами;
- для підприємців показник рентабельності характеризує привабливість бізнесу в даній сфері [1. с. 150-154].

Показники рентабельності являються відносними характеристиками фінансових результатів та ефективності діяльності підприємства. Вони вимірюють доходність підприємства з різних та групуються в співвідношенні інтересами учасників економічного процесу, ринкового обміну.

Наголосимо, що показники рентабельності є важливими характеристиками факторного середовища формування прибутку (та доходу) підприємства. З цієї причини вони є обов'язковими елементами порівняного аналізу та оцінки фінансового стану підприємства.

Структура показників рентабельності являє собою відношення прибутку (як економічного ефекту діяльності) до ресурсів або витрат, тобто в будь-якому розглянутому показнику рентабельності прибуток виступає в якості одного зі складових факторів.

У загальному вигляді розрізняють наступні основні показники рентабельності: рентабельність продукції; рентабельність продаж; рентабельність активів; рентабельність текучих активів; рентабельність власного акціонерного капіталу.

На наш погляд у науковому дослідженні вважається доцільним розширити загальноприйняту класифікацію показників рентабельності.

Розширена класифікація видів рентабельності дозволяє більш детально підійти до питань її підвищення, оскільки більш повно відображає структуру рентабельності, тобто чисельник та її знаменник.

У табл. 1 представимо систематизацію фінансових коефіцієнтів рентабельності.

Таблиця 2.1.

Система фінансових коефіцієнтів рентабельності

Основні класи показників рентабельності	Фінансові коефіцієнти рентабельності
1. Показник рентабельності, розрахований на підставі прибутку (доходу)	1.1. Коефіцієнт обмеженого рівня валового прибутку 1.2. Коефіцієнт обмеженого рівня прибутку від основної (операційної) діяльності 1.3. Коефіцієнт обмеженого рівня прибутку всієї діяльності підприємства 1.4. Коефіцієнт обмеженого рівня чистого прибутку 1.5. Коефіцієнт критичної рентабельності
2. Показник рентабельності, розрахований у зв'язку з використанням виробничих активів	2.1. Коефіцієнт віддачі на всю суму виробничих активів 2.2. Коефіцієнт віддачі на інвестований капітал 2.3. Коефіцієнт віддачі на акціонерний капітал
3. Показник рентабельності, розрахований на підставі потоків власних грошових коштів	3.1. Коефіцієнт рентабельності відбору 3.2. Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу 3.3. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу 3.4. Коефіцієнт обслуговування боргу

У практиці роботи підприємства для оцінки економічної ефективності його діяльності, використовують наступні показники:

Коефіцієнт обіговості активів (Коб.А):

$$Kob.A = \frac{ЧР}{\bar{A}} \quad (1)$$

де:

ЧР – чиста реалізація;

$\bar{A}$ - середньорічна вартість активів.

Рентабельність активів (RA):

$$R_A = \frac{ЧП}{\bar{A}} \quad (2)$$

де:

ЧП – чистий прибуток.

Рентабельність власного капіталу (RBK):

$$R_{BK} = \frac{ЧП}{\bar{BK}} \quad (3)$$

де:

ЧП – чистий прибуток;

$\overline{BK}$ – середньорічна вартість власного капіталу.

Рентабельність сукупного капіталу (RCK):

$$R_{CK} = \frac{\overline{\Pi_{зв.}}}{\overline{CK}} \quad (4)$$

де:

Пзв. –прибуток від звичайної діяльності до оподаткування

$\overline{CK}$ – середньорічна вартість сукупного капіталу (власного та інвестованого).

Рентабельність продаж (обороту) по чистому прибутку (Rпр):

$$R_{пр.}^{чп} = \frac{ЧП}{ЧР} \quad (5)$$

де: ЧП – чистий прибуток;

ЧР – чиста реалізація.

Коефіцієнт фінансового левериджу (КФЛ):

$$K_{\Phi Л} = \frac{\overline{A}}{\overline{BK}} \quad (6)$$

де:

$\overline{A}$ - середньорічна вартість активів.

$\overline{BK}$ – середньорічна вартість власного капіталу.

Середньорічна вартість власного капіталу та активів розраховується за формулою середньої арифметичної простої, тобто:

$$\overline{A} = \frac{A_{поч.} + A_{кін.}}{2} \quad (7)$$

де:

А поч. – вартість активів на початок року, тис.грн.

Акін. - вартість активів на кінець року, тис.грн.

Далі розглянемо, що являє собою фінансовий леверидж та як він розраховується [2].

Одне із головних завдань діяльності підприємства – максимізація рівня рентабельності власного капіталу за заданим рівнем фінансового ризику. Одним із основних механізмів реалізації цього завдання є “фінансовий леверидж”.

Фінансовий леверидж характеризує використання запозичених засобів, які впливають на зміну коефіцієнта рентабельності власного капіталу. Іншими словами, фінансовий леверидж – це об’єктивний фактор, який виникає із появою позичених засобів у обсязі капіталу, що використовує підприємство, і дозволяє підприємству отримати додатковий прибуток на власний капітал [3. стор. 188].

Наступним кроком проведемо *факторний аналіз рентабельності власного капіталу підприємства ТОВ «Одеський завод металоконструкцій*, яке розташоване за адресою: м. Одеса-65031, вул. Промислова, 31. Основними видами діяльності заводу є проектування і виготовлення інженерного устаткування та зварних металоконструкцій для цивільного будівництва. Іншим напрямом діяльності підприємства є імпорт і реалізація кріпильних виробів.

Знаходження внутрішньовиробничих резервів зростання рентабельності тісно пов'язане із застосуванням методів пофакторного аналізу досліджуваного показника. Моделі факторів можуть служити важливим важелем в цілеспрямованому управлінні процесом формування високого рівня прибутку та рентабельності на промислових підприємствах.

Факторний індексний аналіз дозволяє вирішувати наступні задачі:

- обґрунтовано і конкретно визначати, який показник є результативним, а які – факторними, у яких взаємозв'язках знаходяться факторні показники з результативним і між собою;
- визначати коефіцієнти зміни рівня результативного показника в цілому і за рахунок впливу кожного з аналізованих факторів;
- обчислювати абсолютні величини приросту рівня результативного показника у цілому і за рахунок впливу факторів;
- розраховувати відносні величини приросту рівня результативного показника у цілому і за рахунок окремих факторів;
- визначати структуру факторного абсолютного приросту результативного показника.

У даний час відомий значний круг прийомів пофакторних розрахунків, які розроблені і вживаються на практиці. Їх використання у кожному конкретному випадку обумовлене формою взаємозв'язку. Виділяють два основні види зв'язку: кореляційні та функціональні, які відрізняються за ступенем взаємозв'язків і залежністю результативних ознак від факторних.

Функціональна закономірність - це форма прояву необхідного причинного зв'язку, при якому взаємовідношення між причиною і наслідком однозначно. Детермінована залежність (функціональний взаємозв'язок) виражається у тому, що при певному значенні незалежної змінної (фактору) залежна змінна (результат) приймає строго певне значення (одне або декілька). Друга характерна особливість цієї форми взаємозв'язку полягає у тому, що її можна використовувати для дослідження якого-небудь процесу у його одиничному прояві (на одному підприємстві, в одному цеху), тобто у окремих одиниць сукупності. Детерміновані взаємозв'язки можуть розглядатися застосовано і до множинних проявів якого-небудь економічного процесу або явища, але виходячи з проявів цього процесу у окремих одиниць сукупності, з урахуванням їх повного обсягу і за умови розгляду строго однозначних для кожної одиниці сукупності взаємозв'язку як єдиного цілого.

Кореляційний зв'язок (окремий випадок стохастичного зв'язку) – ґрунтується на діалектичній єдності необхідного і випадкового, і тому у кожному окремому випадку між значеннями результативної і факторної ознаки немає точної відповідності.

Аналіз факторів рентабельності підприємства дозволяє визначити, якою мірою зміна рентабельності відбулася за рахунок ефективного (неефективного) використання ресурсів, а якою мірою за рахунок співвідношення зміни цін на ресурси і цін на продукцію підприємства.

Рентабельність від реалізації товарної продукції у загальному випадку знаходиться під впливом таких факторів, як зміна:

- обсягу реалізації;
- структури продукції;
- відпускних цін на реалізовану продукцію;
- цін на сировину, матеріали, паливо, тарифів на енергію і перевезення;
- рівня витрат матеріальних і трудових ресурсів [4, стор 27-29].

Мультиплікативні фактори, на відміну від адитивних, діють на результативний показник взаємопов'язано. Внаслідок цього факторних приростів більше, ніж число факторів.

У ході дослідження вважається доцільним провести факторний аналіз рентабельності власного капіталу використовуючи розрахункові категорії рентабельності та мультиплікативну факторну модель рентабельності власного капіталу [4, с. 544]:

$$R_{BK} = R_{np.}^{ЧП} * Коб.А * K_{ф.л.} \quad (8)$$

де:

$R_{np.}^{ЧП}$ - рентабельність продаж (обороту) (по чистому прибутку);

$Коб.А$ - коефіцієнт обіговості активів;

$Кф.л.$ – коефіцієнт фінансового левериджу.

Визначимо зміну рентабельності власного капіталу за весь аналізований період часу, у 2011 році порівняно з базовим 2007 роком [5, стор. 27; 6, стор.85]. Розглянемо вплив наступних факторів: рентабельність продаж, коефіцієнт обіговості активів, коефіцієнт фінансового левериджу (табл. 2):

Висновки за результатами проведеного факторного аналізу рентабельності власного капіталу (за табл.2.):

У цілому по підприємству ТОВ «ОЗМК» рентабельність власного капіталу знизилась у звітному 2011 році порівняно з базовим 2007 роком на 8 копійок або на 40,5%, у тому числі під впливом економічних факторів отримано:

- за рахунок змін у рентабельності продажів (обороту) по чистому прибутку рентабельність власного капіталу знизилась на 3,33 грн. або на 96,5%;
- за рахунок підвищення коефіцієнту обіговості активів рентабельність власного капіталу зросла на 1,89 грн. або майже у двічі, тобто на 121,5%;
- рентабельність власного капіталу зросла на 1,35 грн. або майже у 7,6 разів, тобто на 655,2%.

Факторний аналіз рентабельності власного капіталу за рахунок окремих економічних факторів на підприємстві ТОВ «ОЗМК»

Абсолютна пофакторна зміна рентабельності власного капіталу у 2011 р. порівняно з 2007 р.	
1. У цілому по підприємству:	
$\Delta R_{\text{вк}} = R_{\text{вк.2010}} - R_{\text{вк.2006}} = 0,1231 - 0,2070 = -0,0839 \approx -0,08 (\text{грн.} / \text{грн.})$	
2. За рахунок змін у динаміці:	
а) рентабельності продажу (Rпр):	
$\Delta R_{BK}(R_{\text{пр}}) = (R_{\text{пр2010}} - R_{\text{пр2006}}) * K_{\text{об.А2010}} * K_{\text{ф.л.2010}} =$ $= (0,0051 - 0,144) \times 4,74 \times 5,06 = -3,3314331 \approx -3,33 (\text{грн.} / \text{грн.})$	
б) коефіцієнту обіговості активів:	
$\Delta R_{BK}(K_{\text{об.А}}) = (K_{\text{об.А2010}} - K_{\text{об.А2006}}) * R_{\text{пр.2006}} * K_{\text{ф.л.2010}} =$ $= (4,74 - 2,14) \times 0,144 \times 5,06 = 1,894464 \approx 1,89 (\text{грн.} / \text{грн.})$	
$\Delta R_{BK}(K_{\text{фл}}) = (K_{\text{фл.А2010}} - K_{\text{фл.2006}}) * R_{\text{пр.2006}} * K_{\text{об.А2006}} =$ $= (5,06 - 0,67) \times 0,144 \times 2,14 = 1,3528224 \approx 1,35 (\text{грн.} / \text{грн.})$	
Контроль (сума приростів за факторами):	
$\Delta R_{\text{вк}} = \Delta R_{\text{вк.}(R_{\text{пр}})} + \Delta R_{BK}(K_{\text{об.А}}) + \Delta R_{BK}(K_{\text{фл}}) =$ $= -3,3314331 + 1,894464 + 1,3528224 = -0,08 (\text{грн.} / \text{грн.})$	
Відносна пофакторна зміна рентабельності власного капіталу у 2011 р. порівняно з 2007 р.	
1. У цілому по підприємству:	
$I_{R_{\text{вк}}} = \frac{R_{\text{вк.2010}}}{R_{\text{вк.2006}}} = \frac{0,1231}{0,2070} = 0,595 \text{ або } 59,5\% (-40,5\%)$	
2. За рахунок змін у динаміці:	
а) рентабельності продажу (Rпр):	
$I_{RBK}(R_{\text{пр}}) = \frac{R_{\text{пр2010}} * K_{\text{об.А2010}} * K_{\text{ф.л.2010}}}{R_{\text{пр2006}} * K_{\text{об.А2010}} * K_{\text{ф.л.2010}}} = \frac{0,0051 * 4,74 * 5,06}{0,144 * 4,74 * 5,06} =$ $= 0,035 \text{ або } 3,5\% (-96,5\%)$	
б) коефіцієнту обіговості активів:	
$I_{RBK}(K_{\text{об.А}}) = \frac{R_{\text{пр2006}} * K_{\text{об.А2010}} * K_{\text{ф.л.2010}}}{R_{\text{пр2006}} * K_{\text{об.А2006}} * K_{\text{ф.л.2010}}} = \frac{0,144 * 4,74 * 5,06}{0,144 * 2,14 * 5,06} =$ $= 2,215 \text{ або } 221,5\% (+121,5\%)$	
Продовження табл. 2.	

$I_{R_{BK}(K_{\Phi L})} = \frac{R_{np2006} * K_{об.А} 2006 * K_{ф.л.2010}}{R_{np2006} * K_{об.А} 2006 * K_{ф.л.2006}} = \frac{0,144 * 2,14 * 5,06}{0,144 * 2,14 * 0,67} =$ $= 7,552 \text{ або } 755,2\% (+655,2\%)$
Контроль (добуток індексів):
$I_{R_{ек}} = I_{R_{BK}(R_{np})} * I_{R_{BK}(K_{об.А})} * I_{R_{BK}(K_{\Phi L})} = 0,035 * 2,215 * 7,552 \approx 0,595$

Результати факторного аналізу показали, що тільки фактор продаж по чистому прибутку сприяв зниженню рівня рентабельності власного капіталу. Тому виникає необхідність, по-перше, пошуку шляхів і можливих резервів підвищення прибутку від реалізації продукції, а також чистого прибутку, що призведе до підвищення рівня рентабельності власного капіталу.

Висновки

Аналіз, проведений у науковій роботі, показав, що рентабельність являє собою складну систему, що вимагає постійного контролю та вдосконалення.

Головна мета підприємства в сучасних умовах господарювання - одержання максимального прибутку, що неможливо без ефективного управління капіталом. Пошуки резервів для збільшення прибутковості підприємства становлять основне завдання керівника.

Враховуючи, що будь-який споконвічно успішний бізнес можна погубити в умовах існування неплатоспроможного середовища, вважали б доцільним заходу щодо керування витратами й прибутком доповнити заходами щодо вдосконалювання керування платоспроможністю, які рекомендується направляти на:

1. Пошук шляхів здійснення реструктуризації заборгованості організації. При цьому кроки по перегляду умов і строків погашення заборгованості, у тому числі й на загальнодержавному рівні (платежі в бюджет і цільові бюджетні фонди), на нашу думку, повинні здійснюватися для кожного організації індивідуально, з урахуванням результатів аналізу причин виникнення заборгованості, підкріплюватися бізнес-планом по розвиткові й оздоровленню виробництва

2. Удосконалювання керування активами, скорочення наднормативних запасів, удосконалювання їх нормування, вирішення проблем обліку й оцінки їх для наступної реалізації на сторону, посилення матеріальної зацікавленості в раціональному користуванні ресурсами.

4. Скорочення ризиків неплатоспроможності (при освоєнні нових ринків або висновку договорів з новими торговельними партнерами) через використання факторингу, тобто висновку тристоронніх договорів за посередництвом банківських структур.

5. Пошуки резервів збільшення прибутку для збільшення рентабельності, а саме: Збільшення обсягу реалізації продукції, підвищення цін, зниження собівартості продукції, підвищення якості продукції, пошук вигідних ринків збуту.

Література

1. Поліщук Н.В., Результативність діяльності суб'єктів господарювання: сутність, оцінка, основи регулювання: Монографія.- К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2005,- 252с.
2. Рентабельность: виды, показатели [Электронный ресурс: http://buyactions.ru/economika_predpriyatiya/page,2,212-rentabelnost-vidy-pokazateli.html]
3. Савицька Г.В., Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. Посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 668 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Уманець Т.В., Пігарєв Ю.Б. Статистика: Навч.посіб. – К.: Вікар, 2003. – 623 с.
5. Череп А.В., Управління витратами суб'єктів господарювання. Ч. I: Монографія,- 2-е видання., стереотип,- Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007,- 368с.
6. Річні звіти ТОВ «ОЗМК» (форма №1- підприємництво (річна) «Звіт про основні показники діяльності підприємства»; форма №1 – Баланс; форма №2- «Звіт про фінансові результати» тощо.

Резюме

В статье рассмотрены и аргументированы методические подходы к оценке экономической эффективности деятельности предприятия при помощи показателей рентабельности, предложены использование мультипликативной факторной модели собственного капитала на базе конкретного предприятия Одесского региона.

У статті розглянуті й аргументовані методичні підходи до оцінки економічної ефективності діяльності підприємства за допомогою показників рентабельності, запропоновано використання мультиплікативної факторної моделі власного капіталу на базі конкретного підприємства Одеського регіону.

Methodical approaches to estimation of economic efficiency of activity of enterprise through the indexes of profitability are considered in the article and argued, are offered the use of multiplikativnoy factor model of property asset on the base of concrete enterprise of the Odessa region.

Рецензент: канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри фінансів, обліку та аудиту О.В. Обнявко.